

Ov. S. Crohmălniceanu – „localism creator” și „memorie culturală”

Drd. Mariana MOGOȘ

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Literature is reflected in memory, this being a psychological process of the human being linked in a unique and complex way to literature. Each epoch has chosen its textual metaphor, a metaphor of transformations, of the configuration of an epoch (political, social, cultural, economic, etc.). The representations of the past are homogenized with the passage of time, the memories are spread over the person, thus the memory becoming a social mechanism, dependent on the individual and on the communication between him and other members of the society. Outstanding personality of the Galați culture, Ov. S. Crohmălniceanu marks through his contributions, literary criticism and history, journalism and even the literary destiny of an entire generation of young people who, at the beginning of the '80s, knocked at the gates of affirmation. He thus contributes to the shaping of social and cultural memory, his works being a living document of history, of the era of which he was a part.*

Keywords: *memory, identity, Crohmălniceanu*

Literatura se oglindește în memorie, aceasta fiind un proces psihologic al ființei umane legat într-un mod unic și complex de literatură. Fiecare epocă și-a ales metafora sa textuală, o metaforă a transformărilor, a configurației unei epoci (de ordin politic, social, cultural, economic, etc.). Arta, scrisul, intră în dialog cu aspectele culturale, cu timpul și spațiul în care ia naștere, devenind astfel un segment important al memoriei culturale. Datorită modului în care memoria se reflectă în literatură, ia naștere un front al rezistenței, către trecut, către viitor, fiecare viziune nostalgică alegându-și poziția.

Cunoaștem, auzim sau chiar folosim adeseori sintagme precum: comunitate locală, spirit al locului, comuniune spirituală și chiar, astăzi din păcate demon(et)izată, patriotism local. Sensul acestora ascunde ideea că pe undeva și prin ceva anume (poate aerul pe care-l respirăm, peisajul pe care-l reține, cotidian, retina noastră, chipurile care ne devin parcă familiare prin intersecțiile zilnice în drumurile noastre spre varii preocupări atât încât să schițăm gestul de reverență al salutului, dar mai ales prin artă, prin scriere,

literatură) acționează un liant special care determină un sentiment al apartenenței, alungând perspectiva alienării. Acest sentiment se consolidează și se completează cu mândria de a face parte dintr-o astfel de comunitate datorită personalităților care se detașează și se impun, într-un domeniu sau altul, împlinind dorința de afirmare și de autodepășire. Și, de-a lungul timpului, urbea gălățeană a intrat în sistemul de valori naționale, și nu numai, prin aportul diferitelor personalități manifeste în viața publică, socială, economică, artistică și culturală. E drept că timpul le poate estompa contribuția și meritele. De aceea, e necesar, aș spune că avem chiar datoria, de a le actualiza și de a le readuce în atenția publicului, mai ales a tinerelor generații, pentru a redeschide interesul față de moștenirea spirituală pe care ne-au lăsat-o. Un astfel de demers vom încerca să facem în materialul de față, căci prin scrierile sale, un anumit om a creat el însuși o dovadă a modului în care literatura devine parte a memoriei culturale.

O stradă, o casă, un nume, o dată... Dacă, din anumite rațiuni, existența noastră cotidiană include zona Portului sau dacă, în căutarea unor clipe de relaxare, pașii ne îndreaptă spre Faleza bătrânului Danubius, ori dacă avem chiar intenția de a găsi o punte de legătură între noi, cei de azi, și vremurile și oamenii care au fost, e posibil să fi descoperit plăcuța comemorativă de pe zidul unei clădiri aflate pe strada Portului la nr. 3. Însemnarea este laconică, impune mai ales un nume: Ov. S. Crohmălniceanu. Câți din cei care trec prin fața acestei case știu sau se întrebă cine a fost cel care a răspuns la numele inscripționat? Și, totuși, dacă am face un sondaj, nu puțini ar trebui să fie cei ce pot răspunde în cunoștință de cauză. Asta pentru că, la fel ca în toate colțurile țării, și în Galați mai sunt destui profesori cărora le-a fost magistrul la Facultatea de Litere din București și pentru că, de aproape o jumătate de secol, liceenii gălățeni, la fel ca aceia din toată țara, nu pot recepta și înțelege complexitatea și diversitatea literaturii interbelice fără să apeleze la reperul de referință al criticului. Avem, astfel, motive să încercăm acel sentiment de mândrie de care vorbeam și să îndrăznim o reconturare a profilului profesional și – de ce nu? – uman al acestui cărturar care a marcat, prin contribuțiile sale, critica și istoria literară, publicistica și chiar destinul literar al unei întregi generații de tineri care, la începutul anilor '80, băteau la porțile afirmării.

Pentru că intervenția noastră nu se adresează numai unor cititori specializați și avizați, ci sperăm (nu cu trufie) să trezim interesul unor categorii cât mai largi, ne-am gândit la o abordare cvasididactică. Personalitatea polivalentă a subiectului demersului nostru ne impune aceasta, dacă vrem ca posteritatea să-și contureze cât mai deplin și în cunoștință de cauză opinia. Multe fațete pot fi recunoscute și comentate: omul, intelectualul, profesorul, criticul literar, memorialistul, autorul de SF sau mentorul unei generații. Pentru a vorbi despre unele din aceste ipostaze, în afara experienței proprii care lipsește (fiind noi formația altui centru universitar decât cel al capitalei), valorificăm unele evocări ale unora din cei care l-au cunoscut – fie ca studenți ai Profesorului, fie ca viitori

colegi de catedră. Fie că este vorba de nume cunoscute și consacrate (cum ar fi, de exemplu, criticul Nicolae Manolescu sau prof. dr. Zafir Ilie, directorul Bibliotecii „V.A. Urechia” din Galați), fie de nume cu rezonanță locală, remarcate prin dăruirea cu care au slujit școala gălățeană decenii la rând, precum prof. Mirela Boeru, imaginea păstrată Omului Ov. S. Crohmălniceanu se concentrează în câteva calitative: sobrietate, distincție, eleganță. De altfel, pseudonimul (datorat din 1944 prietenului Iosif Mătăsaru, tatăl Ninei Cassian) celui care se năștea dintr-o familie de evrei gălățeni la 16 august 1921 cu numele Moise Cohn trimite la un termen regional moldovenesc „crohmală” sau „crohmoală” cu înțelesul de „scrobeală”, figurativ sugerând rafinamentul, mai ales vestimentar. Dar pentru tinerii care erau în căutarea unor modele ereditare sau etnice, la originea pseudonimului poate sta numele unei familii de cărturari evrei – Krochmal – afirmate încă din secolul al XVII-lea. În conformitate, tânărul Cohn va urma, după studiile liceale făcute în orașul natal, Politehnica gălățeană, dar abia după terminarea războiului va finaliza și își va lua licența ca inginer constructor la Politehnica din București. Rațiunea dominase și obținuse o calificare profesională de „viitor”. Dar, în paralel, operase interesul pentru literatură, ceea ce l-a făcut să citească, să asimileze valorile literaturii române și, atât și atunci cât i-a fost posibil, ale celei universale. Urmarea a fost că, în loc să fie prezent pe șantierele care împânziseră țara după război într-un vast proces de (re)construcție, va intra în publicistica vremii, activând ca editor, colaborator sau redactor șef adjunct la reviste de prestigiu în deceniile de după război: Contemporanul, Viața Românească, Gazeta Literară. Profilul intelectualului rasat capătă contururi tot mai precise. Definindu-se ca un autodidact, face acumulări profunde și variate, pregătindu-se pentru cariera didactică, unde va avea un cuvânt important de spus timp de peste două decenii.

Dar primele două decade de după cel de al doilea război mondial au fost contradictorii și destinele celor care le-au străbătut aveau să fie, de asemenea, controversate. A fost și cazul lui Crohmălniceanu. El se aliniaza noii ideologii și, deliberat sau din convingere, se remarcă printre intelectualii care o promovează în spațiul culturii, respectiv, în literatură. Semnează mai multe articole și cronici literare în care face apologia „realismului socialist”, apostrofând tentativele unor scriitori de a se alătura tendințelor novatoare ce caracterizau literaturile occidentale, considerându-le reminiscențe ale „mentalității burgheze” sau influențe ale „cercurilor reacționare din Occident”. Vorbind despre această perioadă, criticul Alex Ștefănescu o aprecia ca „militantism nefast”, al cărei corolar l-a reprezentat publicarea volumului care prin chiar titlul său – „Pentru realismul socialist” – devoalează opțiunea temporară a autorului. Pentru astfel de atitudine, Crohmălniceanu a fost admonestat, uneori dur, dar, la fel de adevărat, mai ales post-mortem. Pentru cei care sunt interesați de detalii, pot cerceta opiniile exprimate de Gheorghe Grigurcu (*N-a fost un Maioreșcu*, în *Convorbiri literare*, iunie, 2000) sau Al. George (*O umbră menținută în lumină*, revista *Litere*, iunie, 2002). Alți comentatori sunt mai condescendenți.

G. Dimisianu se întreba: „A contat în opțiunea pe care Crohmălniceanu a făcut-o (de a deveni ideolog de circumstanță – n.a.) faptul că era evreu? Nu încapă îndoială că a contat și că ea fusese făcută încă din anii războiului și ai persecuțiilor rasiale”. De altfel, o astfel de opțiune și o motivație identică oferise și Nina Cassian pentru pactizarea cu noua ideologie. Nu neapărat mai concesiv, Nicolae Manolescu, evocându-l pe cel ce-i fusese mai întâi profesor, pentru a-i deveni, ulterior, coleg de catedră, este rațional când se arată „dispus să-i interpretez gesturile în contextul istoric și politic în care s-au produs” (*Profesorii mei: Ov. S. Crohmălniceanu*, Adevărul, ianuarie 2012).

Scopul nostru nu este nici să lansăm polemici, nici să dăm verdicte. Cert este că, până la „dezghețul ideologic” din a doua jumătate a deceniului al 7-lea al secolului trecut, Crohmălniceanu a făcut tentative de a evada din „cercul strâmt” trasat de directivele partinice, dar nu a avut tăria consecvenței, oscilând între nonconformism și precauție obedientă. Desprimăvăărarea culturală de la mijlocul anilor '60 îl eliberează de presiunile politice față de care cedase anterior. Activitatea sa din anii care au urmat are semnificația unei răscum-părări. Scrie „mai bine decât oricine” (după opinia lui N. Manolescu) despre Ion Barbu și Mateiu I. Caragiale. Îi repune în locul lor bine-meritat pe Tudor Arghezi și Lucian Blaga, reconsideră opera lui Liviu Rebreanu. A doua etapă a „biografiei fracturate” sugerată de Al. George este recuperată prin cariera universitară pentru care s-a pregătit serios și sistematic. Autoritatea criticului este constant consolidată.

Crohmălniceanu ajunge, cum spune Alex Ștefănescu, „să-și ia în serios profesia, să studieze cu sârguință și să ajungă, cu adevărat, în cele din urmă, un specialist în literatură, greu de manipulat” (*La o nouă lectură: Ov. S. Crohmălniceanu*, România literară, nr. 28, 2002). Activitatea didactică se concretizează în realizarea principalei construcții critice referitoare la cea mai prolifică și diversificată perioadă a literaturii noastre: **Literatura română între cele două războaie mondiale**. Autorul a avut aspirația exhaustivității, având, de altfel, un model în monumentală „Istorie...” a lui George Călinescu. Punctul de plecare l-a constituit cursul universitar, pe baza căruia s-a consolidat activitatea didactică lansată la începutul anilor '60. Preferința pentru perioada interbelică, chiar dacă nu a fost motivată de autor, nu e greu de explicat. Ne aflăm într-un teritoriu încă insuficient cercetat (cu toate că își exprimaseră deja, parțial, opiniile Călinescu, M. Dragomirescu, Eugen Lovinescu, Perpessicius sau Șerban Cioculescu). Totodată, Crohmălniceanu avea posibilitatea să valorifice impresionanta documentare pe care o realizase, atât în ceea ce privește literatura română, cât și cea universală, pe care o asimilase prin lecturi sistematice, prin parcurgerea unor studii și articole din publicații de prestigiu de peste hotare, la care avea acces, împotriva dogmatismului ideologic al epocii, căruia avea să-i aducă tributul său. Am mai precizat însă că nu intenționăm aici să judecăm alte atitudini, opțiuni sau aspecte circumstanțial controversate ale omului și activității sale. Credem că putem găsi suficiente motive și elemente valabile,

pentru ca numele lui Ov. S. Crohmălniceanu să rămână încă de referință în cultura noastră.

Primul volum al lucrării, tipărite și apărute în 1967 este foarte bine primit mai ales de aspiranții academici, încât va fi urmat de o nouă ediție (revăzută) în 1972. Obiectul acestui prim volum îl constituia proza românească dintre cele două războaie mondiale, dar în „Cuvântul înainte” autorul își prezenta modalitatea de abordare și sistematizare a ansamblului, urmând să se ocupe, ulterior, de poezia și dramaturgia interbelică, precum și de critica literară a epocii, ceea ce avea să se finalizeze prin publicarea volumului al doilea în 1974 și a celui de al treilea în 1975. În al său „Dicționar de literatură română contemporană” (Editura Albatros, 1971), Marian Popa reușea să exprime succint calitățile organizatorice dovedite de autor în gestionarea unui material extrem de bogat și variat: „Structura cărții definește o concepție de documentar amplu, tipică abordărilor exhaustive, analiza fenomenului fiind executată după metoda cercetării concentrice. Sunt fixate mai întâi circumstanțele cele mai generale ale epocii, suprastructurile sociale și politice, urmărindu-se apoi direcțiile, grupările și publicațiile literare mai bine conturate, indivizii și opera lor. Analiza personalităților se face adesea în spirit comparatist, prin racordarea ideilor sau programelor ideologice și estetice la fenomene literare similare de peste hotare, din care decurg sau cu care coincid.”¹ O astfel de manieră de lucru vădește rigoare, capacitate sistematică, spirit de organizare. Sunt calități indiscutabile, potențate de finețea exegezei, de acuitatea notațiilor și de capacitatea de a sintetiza, uneori după o laborioasă analiză, în formulări succinte, de calibrul esențelor, valoarea unei opere literare sau a contribuției unui scriitor. Este semnul valorii criticului însuși, al cărui profil se dăltuiește, astfel, pentru viitor de durată. Fie ca elevi, ca studenți sau ca profesori, am beneficiat de judecățile de valoare ale criticului și, ulterior, ne-am fixat și motivat preferințele pentru lecturile noastre sub influența sau în maniera lui Crohmălniceanu. Deși o lucrare mai ales pentru uz didactic, claritatea și eleganța cu care își expune autorul opiniile, aprecierile sau preluările critice o fac accesibilă pentru oricare cititor cât de cât avizat, care simte nevoia unui ghid sau a unei confruntări a propriilor sale opinii cu acelea ale unui adevărat specialist în literatura interbelică. Mai amintim volumul „**Cinci prozatori în cinci feluri de lectură**” din 1984 care, pe de o parte consolidează efortul didactic, oferind cinci viziuni diferite de abordare critică a operei unor mari scriitori ai perioadei interbelice, prin promovarea unui „pluralism al metodelor” (M. Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, H. Papadat-Bengescu și Mateiu I. Caragiale), pe de alta potențează strădania lui Crohmălniceanu, în descendență lovinesciană, de a racorda literatura română la coordonatele moderne pe care se dezvoltau celelalte literaturi europene. Și de această dată actul critic se

¹ Marian Popa, *Dicționar de literatură contemporană*, Editura Albatros, 1971, p. 82.

bazează pe intuiție, gust și simț artistic. Comentariu critic, de finețe, este aerisit, cu acces la interioritatea textului. Metodele nu sunt aplicate mecanic, ci constituie, mai ales, suportul pentru direcționarea interpretării, autorul impresionând prin rigoare și noutate. Astfel, opera lui Sadoveanu este abordată din perspectiva unei analize de tip arhetipal, pe baza conceptelor lui E.R. Jung și N. Frye; L. Rebreanu este raportat la eseurile despre timp ale lui Georges Poulet; proza H. Papadat-Bengescu este supusă unui exercițiu de psihocritică modernă ce reconstituie mitul eului personal după Ch. Maurron; Camil Petrescu este cercetat în spiritul naratologiei lui G. Genette, iar pentru romanul lui Mateiu I. Caragiale se apelează la ideile și procedurile analitice exersate de școala stilistică germană a lui Leo Spitzer. Nu e vorba de amatorism, autorul stăpânește toate metodele invocate, semn al seriozității, temeiniciei și profunzimii cu care s-a documentat. Cosmin Ciotloș afirmă despre volum că „Ovid S. Crohmălniceanu nu trage linie, nu își încununează cariera, ci mai degrabă deschide, altruist și informat, o perspectivă. În 1972, când apărea primul dintre cele trei volume, situația interbelicului nostru era cât se poate de tulbure. Trecuseră abia câțiva ani de când o faimoasă antologie de poezie fusese retrasă din librării și dată la topit din rațiuni ideologice. În plus, destui dintre autorii de primă (sau primă și jumătate) mână incluși aici fuseseră, până spre mijlocul anilor '60, interziși. A discuta despre ei echivala cu un gest de curaj. Că, spre deosebire de alții, mai tineri și mai slab protejați politic, Crohmălniceanu și-l permitea, e altă discuție.”²

Încă din 1939, Călinescu susținea că un critic nu poate să-și exercite cu onestitate analizele și aprecierile, dacă nu cunoaște, personal, efortul creației artistice. Crohmălniceanu a aderat la acest principiu și în 1980 publica un volum de proze SF: „Istorii insolite”. După momentul de surpriză, cititorii fideli ai genului, dar și critica momentului, au salutat oferta. Capacitatea de inventică, umorul subtil, pe care apropiații i-l cunoșteau și îl apreciau, subtilitatea cu care erau invocate situații tipice în „epocă” prin intermediul parabolei și, evident, al ficțiunii au luminat o altă fațetă a personalității lui Crohmălniceanu. Succesul de public și de critică a fost strălucit. Recunoașterea s-a potențat prin acordarea Premiului Asociației Scriitorilor din București și, ceva mai târziu, prin includerea unei piese din volum („Roadele unei diplomații chibzuite”) în manualul școlar de clasa a IX-a. Poate pentru a demonstra că nu fusese vorba de un capriciu trecător și că relația lui cu o anumită categorie de cititori e constantă, atâta vreme cât mai are ceva să le ofere, dar și că imaginația creatoare continuă să fie fecundă, autorul va reveni în 1986 cu „Alte istorii insolite”, încă mai îngrijit elaborate și la fel de agreate de publicul specific. Prozele se desfășoară într-un spațiu imaginar, aflat la limita cu cel real, în care universurile propuse se supun unor pseudolegi,

² Cosmin Ciotloș, *O epocă în multe feluri de lectură*, <https://dilemaveche.ro/sectiune/carte/articol/o-epoca-in-multe-feluri-de-lectura>

respectate cu consecvență. În anul de grație în care ne aflăm, la o distanță de trei spre patru decenii de la publicare, unele dintre perspectivele fantastice propuse de prozele SF ale lui Crohmălniceanu nu ni se mai par atât de fanteziste. Ioana Pârvulescu spune despre acestea - „Dacă mă gândesc bine, insolit este și adjectivul care se potrivește omului care le-a scris. Așa era. Nu excentric, deloc straniu, nici boem: doar insolit, la fel ca numele pe care și-l alesese. Nu sunt o cunoscătoare a genului SF. Crohmălniceanu însă era, formația lui științifică îl ajută la asta, după cum în biblioteca lui era și o solidă literatură polițistă, proprietarul ei nefiind, se vede, de acord cu opinia detectivului matein. Dar prozele din cele două volume atât de banal intitulate mi s-au părut extrem de ingenioase, captivante și incredibil de actuale. N-ai zice că sunt scrise în comunism. La fel ca poezia, SF-ul îngăduia libertatea.”³

În „Un capitol de istorie literară” se dezvoltă teama subconștientă a omului în fața concurenței inteligenței artificiale. Televiziunea urma să înlocuiască celelalte forme ale culturii, iar scrierea de cărți, reviste și ziare va deveni apanajul creierelor electronice, lectura va cădea complet în desuetudine, citirea textelor produse de computere va reveni tot în sarcina computerelor, care se vor ocupa și de producerea aparatului critic și de istorie literară necesar. Se descrie un cerc vicios, care în substrat identifică degradarea civilizației umane, care, din trufia depășirii limitelor își semnează propria dispariție. La fel, în „La Winnipeg, acolo unde nu vom ajunge niciodată” regăsim relația dintre om și creația sa artificială, care-l copiază până la identitate – androidul. Alt text, „Tratatul de la Neuhof”, este o nuvelă pe tema contactului dintre civilizații, incitantă încă la începutul anilor '80. Autorul își imaginează că civilizația extraterestră are forma și aspectul unor microbi care îl „colonizează” pe Martin Neuhof, modificându-i harta genetică și transformându-l în nemuritor. Pentru a preveni iscarea unui conflict între civilizații, alienii și pământeni semnează un tratat de neagresiune, în care primii se angajează să nu părăsească corpul-colonie pentru noi expansiuni, iar oamenii să aibă grijă de integritatea lui Martin. Interesate și generatoare de reflecții sunt și alte texte – „Hermeneuții”, „Scrisori din Arcadia”, „Interviu” –, în spatele lor se simte gândirea științifică a inginerului de formație, dublată de o ironie subțire și de un discurs narativ de tip clasic, prin care se întrevede mâna criticului trecut prin marile opere universale. Aceste tentative nu vor rămâne singulare. După ce se stabilește la Berlin, în urma unei expatrieri după modelul Caragiale, Crohmălniceanu va publica în 1994 volumul „Amintiri deghizate”. Primul cuvânt din titlu este simplu de decodat: înțelegem că avem înaintea o scriere memorialistică. Al doilea este mai incitant, prin paradoxul pe care-l sugerează. Dar maniera limpede, fără echivoc, cu care ne-a obișnuit autorul nu lipsește nici de această dată.

³ Ioana Pârvulescu, *Ovid. S. Crohmălniceanu – Un om insolit*, <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/un-om-insolit>

Pentru noi, pe care timpul ne-a plasat, iremediabil, în afara cercului și la distanță, evocările și rememorările despre oameni și vremuri nu pot fi făcute decât în această cheie. Desigur că citind opera unui sau a altuia dintre scriitorii ce răsar printre amintirile lui Crohmălniceanu, dorim să-i cunoaștem în cât mai multe ipostaze, să deslușim substratul interior în magma căruia s-au plăsmuit ficțiunile artistice. Amintirile autorului pot să fie acceptate de propriile noastre reprezentări, care se îmbogățesc cu dezvăluirile autorului sau să fie contrazise ori chiar neacceptate. Oricare ar fi atitudinea receptorului, valoarea cărții nu se diminuează. Ea își comunică, „franc”, punctul de vedere. Cei pe care-i evocă i s-au aflat în preajmă în diferite circumstanțe: ca prieten, ca editor sau critic. Este, de aceea, de înțeles de ce autorul se referă cu discreție și delicatețe și la aspecte mai intime ale biografiei acelora, fiindcă știe aviditatea cititorului pentru aceste probleme dar și pentru că, uneori, ele nu poți separate de universul ficțional al operei. Astfel, amintește, în fugă, despre originea și situația familială incertă, care i-a marcat încă din copilărie pe G. Călinescu, Camil Petrescu sau Tudor Arghezi. În cazul acestuia din urmă va insista supra astuției cu care s-a străduit s-și întemeieze o familie, protejată în „citadela” de la Mărțișor, tocmai ca o compensație a frustrărilor de odinioară. Dificultățile materiale prin care au trecut și primii doi sau tribulațiile matrimoniale și sentimentale sunt gingaș invocate, atât cât operele realizate de aceștia pot ridica cititorului cel puțin ridicarea din sprâncene a întrebării. Din altă perspectivă, fără ca elementele anterioare să lipsească, se derulează amintirile despre Marin Preda, al cărui prieten și confident a fost. Descoperim genul de relație și atitudine pe care scriitorul le-a avut cu mai marii vremii, cu mediul politic chiar la vârful puterii, îndrăzneala de a-l ignora sau pune între paranteze, chiar prin intermediul unor expresii mai neortodoxe. Surprins el însuși de lucrarea timpului, Crohmălniceanu nu se poate opri să nu o menționeze, ca atunci când vorbește despre circumstanțele în care a cunoscut-o direct pe Hortensia Papadat-Bengescu. „Marea doamnă a literaturii”, cum o denumește autorul, îl primește retrasă într-un con de umbră, motivând într-un acces de demnitate ce nu se vrea știrbită. Din respect dar și din spirit de breaslă, memorialistul menționează modalitatea subtilă prin care a reușit să atenueze, fie și pentru puțin, dificultățile materiale jenante cu care se confrunta marea scriitoare. Și exemplele pot continua, dar nu urmărim să devoalăm esența, ci doar să o sugerăm pentru a lăsa libertatea cititorului să-și satisfacă prin lectură directă curiozitatea. Nu putem să nu amintim, însă, de „copilul de suflet”, cenaclul „Junimea” al studenților bucureșteni, pe care l-a „păstorit” aproape două decenii. Aici, cei ce aveau să constituie în istoria literară „generația optzecist” și-au făcut ucenicia, au bătut la porțile afirmării și au cunoscut consacrarea.

Bibliografie și sitografii

- Călinescu, George, (1968), *Principii de estetică*, EPL, București.
- Ciotloș, Cosmin *O epocă în multe feluri de lectură*, <https://dilemaveche.ro/sectiune/carte/articol/o-epoca-in-multe-feluri-de-lectura>
- Crohmălniceanu, Ovid. S., (1984), *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, Editura Cartea Românească.
- Crohmălniceanu, Ovid. S., (1980), *Istorii insolite*, Editura Cartea Românească.
- Pârvulescu, Ioana, *Ovid. S. Crohmălniceanu – Un om insolit*, <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/un-om-insolit>
- Popa, Marian, (1971), *Dicționar de literatură contemporană*, Editura Albatros.

